

Поняття та сутність злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю

Терористична діяльність, як вид протиправної діяльності, спрямована проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку, на досягнення терористами політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади. За сферою дії терористична діяльність може бути внутрішньодержавною і транснаціональною (міжнародною).

Ключові слова: тероризм; злочини, пов'язані із терористичною діяльністю; поняття; сутність.

Террористическая деятельность, как вид противоправной деятельности, направлена против общественной безопасности или международного правопорядка, на достижение политических целей путем насильственного принуждения органов государственной власти. В зависимости от сферы действия террористическая деятельность может быть внутригосударственной и транснациональной (международной).

Ключевые слова: терроризм; преступления, связанные с террористической деятельностью; понятие; сущность.

Terrorist activities as a form of illegal activities directed against public security or international legal order, on the achieve by terrorists the political goals by violent duress by public authorities. The sphere of terrorist activities may be intrastate and transnational (international).

Keywords: terrorism; offenses linked to terrorist activities; concepts; nature.

Постановка проблеми. Тероризм розглядається провідними політиками країни в ряді найважливіших факторів, що впливають на національну, регіональну й глобальну безпеку. Від ефективності заходів по боротьбі з тероризмом буде залежати, у якому світі й у якій країні ми будемо жити в найближчому майбутньому. Проблема тероризму вже багато років не втрачає своєї актуальності як для правової теорії, так і для практики правоохоронних органів. Політична мотивація тероризму не перетворює терористів на політичну силу, яка спроможна володіти необмеженою владою над певною соціальною групою. Які б не були політичні прагнення терористів, у певний момент усі вони використовують загальнокримінальні злочинні схеми та засоби. Вказане свідчить, що дослідження поняття та сутності злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, в сучасних умовах стає актуальним науковим і практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці вказана проблематика розглядалася у низці публікацій, присвячених як проблемам національної безпеки, так і проблемі боротьби з міжнародним тероризмом. Відповідні аспекти їхнього вирішення знайшли своє місце у працях О.Ф. Белова, О.Г. Білоруса, В.Т. Білоуса, О.С. Бодрука, М.О. Гончаренка, О.Г. Данільяна, О.І. Дергачова, О.П. Дзьобаня, та багатьох інших авторів.

Серед західних науковців зазначені питання розглядалися А. Архарією, С. Брауном, Б. Броді, П. Бувальдою, А. Вольферсом, Д. Гудбі, М. Капланом, Д. Кауффманом, Р. Куглером, У. Липманом, С. Хоффманом та ін. Особливістю цих робіт є поглиблена увага до теоретичних та методологічних аспектів забезпечення національної безпеки, до трансформації та еволюції структур безпеки держави впродовж останніх десятиліть.

Українські фахівці, які досліджують національну безпеку, зосереджують свою

увагу передусім на осмисленні і пошуку адекватних механізмів становлення і розвитку системи національної безпеки України в умовах поживлення інтеграційних і поглиблення глобалізаційних процесів.

Проблемами вдосконалення правової регламентації криміналістичної та оперативно-розшукової діяльності в галузі боротьби з тероризмом займалися вчені країн СНД: Ю.І. Авдєєв, А.І. Алексєєв, І.А. Возгрін, А.Ф. Возний, В.Ю. Голубовський, В.М. Єгоршин, С.І. Захарцев, І.Н. Зубов, І.І. Іванов.

Українські дослідники проблематики боротьби з тероризмом небезпідставно звертають увагу передусім до нагальної потреби створення адекватної нормативно-правової бази боротьби з ним (В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, О.Ф. Долженков, В.П. Ємельянов, В.П. Захаров, Я.Ю. Кондратьєв, В.А. Ліпкан, М.А. Погорецький та ін.).

Метою статті є визначення поняття та сутності злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю

Дослідження проблеми. В існуючій досить великій науковій і публіцистичній літературі із проблем тероризму вживають численні спроби дати визначення понять «тероризм», «терор», «терористична діяльність», «суб'єкт і об'єкт тероризму» і т. ін., здійснити класифікацію тероризму, розглянути його види й форми. Мають місце спроби дати семантичне, психологічне, правове, соціологічне та ін. визначення основного поняття «тероризм» і всіх інших похідних від нього понять.

В остаточному підсумку спостерігається відсутність у літературі теоретичних розробок зазначених понять, що, звичайно ж, зумовлює складність дослідження проблеми виявлення й розслідування правоохоронними органами злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю. Ми підтримуємо думку, деяких авторів [10], що перш ніж вирішувати зазначену проблему виявлення й розслідування терористичної діяльності, необхідно знати, що таке «тероризм» як явище сучасного суспільного життя, якою є його природа (походження та сутність [9]).

Фактично не досліджувалася функція (завдання та діяльність) правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом у цілому, тобто не досліджувалися сфери визначення, існування й значення даної їх функції, що негативним чином позначилося на вдосконаленні організації діяльності правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом.

Уявляється, що основна причина існуючого положення справ у дослідженнях проблем тероризму й боротьби з ним полягає в методологічній слабкості проведених досліджень. Для з'ясування суті зазначених понять представляється обґрунтованим зупинитися на методологічних, наукових позиціях, що ведуть до найбільш повного їх визначення [4].

Розглядаючи терористичну діяльність як просту суму явищ, неможливо системно планувати боротьбу з цим явищем, отже недостатніми будуть і заходи протидії. Чітка характеристика терористичної діяльності як явища, зрозуміло, не є самоціллю, як і розроблення інших концептуальних положень. Вона послужить наскрізним орієнтиром для визначення завдань, правових, організаційних та ресурсних аспектів боротьби з тероризмом у структурі розроблення і здійснення великомасштабних заходів, що стосуються будь-якої сфери внутрішньої і зовнішньої політики України. Як вважає С.В. Ківалов, формулювання понятійного апарата проблеми боротьби з тероризмом є необхідним міжнародно-правовим інструментом протидії цьому явищу [12].

Аналіз визначень тероризму, запропонованих вітчизняними і закордонними вченими, а також окремими державними або міжнародними структурами, вказує на розбіжності із приводу цього поняття.

Очевидний також той факт, що у визначенні поняття «тероризм» ми бачимо «політичний підхід», а у визначенні поняття «терористична діяльність» — «правовий підхід», тому що тероризм як соціально-політичне явище постає як система взаємозалежних політично мотивованих дій, тобто як політичне насильство (діяльність), а терористична діяльність представляється як суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), тобто дається її правова юридична оцінка.

Втім розмитість поняття має певне спрямування. На думку О.О. Половко, головною вадою більшості визначень тероризму є його ототожнення з політичними злочинами, вписування виключно політичних мотивів [13]. Існує думка, що тероризм включає кримінальне діяння, яке за своєю природою частіше є символічним і покликане впливати на аудиторію більшу, ніж безпосередні жертви [11]. Під поняттям «символічний» розуміється узагальнюючий стереотипний символ. На думку В.А. Ліпкана, некоректно вживати термін «символічний» в контексті розгляду питань щодо ймовірних жертв тероризму. Інший аспект цієї проблеми полягає в тому, що провокування настання певної реакції у необмеженого кола осіб, а не спричинення реальної шкоди, містить основну мету тероризму.

Проаналізувавши деякі наукові праці, в яких при визначенні тероризму зазначалося на політичні цілі, можна констатувати, що у сучасних умовах тероризм вже не охоплюється поняттям політичного злочину [8]. Розуміння цього феномену можливе із застосуванням системно-комплексного підходу, який нами було обрано як домінуючий метод дослідження, і за допомогою якого можна досліджувати тероризм, всі його взаємозв'язки з іншими соціальними, соціально-політичними, соціально-правовими та іншими, в тому числі спорідненими явищами як цілісну систему, що має багато структурних елементів, які постійно взаємодіють і органічно пов'язані між собою.

Деякі автори, аналізуючи доктринальні визначення поняття тероризму, визначають тероризм як терористичні акти, які самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів, але вчинюються навмисно з метою викликати паніку, безлад і терор в організованому суспільстві, зруйнувати громадський порядок, паралізувати протидію терору з боку громадськості та інтенсифікувати біди та страждання суспільства.

Rosen S. і Frank R. визначають тероризм як погрозу насильством, індивідуальні акти насильства чи кампанії насильства, які мають за мету, в першу чергу, навіяти поступово страх — тероризувати [16].

З цього визначення можна зрозуміти, що метою тероризму є навіювання страху. Проте автори не вирішують головного питання: для чого саме створюється цей стан.

І.І. Карпець дає наступне визначення тероризму. Тероризм — міжнародна або внутрішньодержавна, але яка має міжнародний (тобто охоплює дві і більше держави) характер, організаційна та інша діяльність, спрямована на створення спеціальних організацій та груп для вчинення вбивств та замаху на вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, застосування насильства і захоплення людей в якості заручників з метою отримання викупу, насильницького позбавлення особи свободи, поєднаного з глузом над нею, застосування тортур, шантажу і т. ін.; тероризм може супроводжуватися руйнуванням та пограбуванням жилих приміщень, будівель та інших об'єктів [6].

Крім того, слід звернути увагу на такі обставини. Як вбачається з визначення, автор не робить розмежування між актами тероризму, що вчинюються терористами одноособово, котрі підпорядковані тільки собі, і міжнародним тероризмом, де, по-перше, є необхідним елемент розповсюдженості цього явища як мінімум на дві

країни або ж присутності у цій терористській групі представників як мінімум двох держав; по-друге, явищу міжнародного тероризму притаманна така ознака, як систематичність, тобто вчинення трьох або більше терористичних актів.

У даному випадку поняття систематичності дещо не збігається з поняттям систематичних злочинів у кримінальному праві проте на це є ряд підстав. У даному випадку за характером вчинюваних злочинів однією терористичною групою можна стверджувати про міжнародний тероризм. Отже, не є обов'язковим наявність такого елементу системності, як охоплення всіх терористичних актів єдиною спільною метою.

Міжнародний тероризм на сучасному етапі це високоефективна і розгалужена мережа міжнародних корпорацій. Накопичення і переказування великих фінансових коштів здійснюються, через легальну фінансову систему [1].

Фінансування — це надання коштів або майна членам терористичної організації. Отримані активи використовуються для підготовки терористичних акцій (наприклад для закупівлі зброї, вибухових речовин і боєприпасів, засобів зв'язку). Міжнародні терористичні організації мають потребу в грошах для залучення нових прихильників, забезпечення підтримки на місцях і за кордоном, хоча, найчастіше, вони не прагнуть до фінансової вигоди. Одним зі способів фінансового підживлення терористичної організації, як і злочинності взагалі, є легалізація — «відмивання» доходів, які отримані злочинним шляхом.

Під іншим сприянням терористичній організації розуміється, наприклад, надання свого майна її членам (будинку, транспортного засобу тощо), пропаганда її ідей через засоби масової інформації (телебачення, радіо, Інтернет), представлення їхніх інтересів в органах влади тощо [2].

Терористична діяльність — це лише загальне поняття, а як усяке загальне, вона існує тільки в окремому, через окреме. Тому, щоб зробити правильний науковий висновок про те, які істотні ознаки і які саме об'єктивні реальності ми маємо включити в поняття «терористична діяльність», щоб правильно визначити його обсяги, потрібно дослідити ці об'єктивні реальності.

Отже, перейдемо до розкриття змісту поняття «терористична діяльність» від окремого до загального, тобто до розуміння на теоретичному рівні сутності терористичної діяльності як діяльності, спрямованої проти держави.

Відомо, що держава має свої постійні інтереси й захищає їх від будь-яких посягань. Вони можуть бути спрямовані на різні об'єкти й здійснюватися з різними цілями. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки окремі з них держава оголошує злочинами й під загрозою покарання забороняє їхнє вчинення [5].

При цьому конкретні посягання, спрямовані на порушення цієї заборони, здійснюються конкретними людьми в певний час і певному місці та за конкретних обставин. Саме в цьому зв'язку вони розглядаються як одиничні, як об'єктивна реальність.

Залежно від істотних ознак, властивим окремим формам терористичної діяльності, останні класифікуються на рівні особливого, як тероризм, захоплення заручника, посягання на життя державного або громадського діяча й інші. Але при цьому вони вже не мають самостійного існування, а являють собою абстракції поняття, які лише відбивають істотні ознаки якогось існуючого явища.

Але серед цих злочинів є й такі, які спрямовані на життєво важливі для держави безпосередні об'єкти: суверенітет, територіальна недоторканність, безпека й обороноздатність, політична та економічна системи держави з метою її підризу або

ослаблення.

У зв'язку з викладеним уявляється обґрунтованим сформулювати поняття терористичної діяльності як виду протиправної діяльності, спрямованого проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку, на досягнення терористами політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади.

Розуміння терористичної діяльності як частини підривної й у більш широкому розумінні – протиправної – має важливе наукове й практичне значення. Воно дозволяє звільнитися від уявлення, що існувало багато десятиліть, про те, що тільки частина терористичної діяльності як підривної і злочинної утворює склади злочинів. Причому ніколи не ставилася проблема з'ясування, що ж являє собою інша частина, що не є злочинною.

Поняття «терористична діяльність» дуже пов'язано з розумінням та правовим визначенням поняття «тероризм». Видова структура тероризму прямо впливає на види терористичної діяльності. Види терористичної діяльності трансформуються з кожним роком. Доказом цього є те, що за останні чверть століття прийнято понад 14 міжнародних конвенцій стосовно окремих проявів терористичної діяльності.

На підставі аналізу багатьох теоретичних розробок [3], сучасну терористичну діяльність можна класифікувати за низкою критеріїв.

За сферою дії терористична діяльність може бути внутрішньодержавною і транснаціональною (міжнародною).

Внутрішньодержавна терористична діяльність – це відкрите масове насилля з боку правлячої еліти, яка спирається на могутність державних інститутів. Цей вид тероризму пов'язаний з діяльністю як державних структур із протидії інакомисленню за допомогою насильства і насадження страху в суспільстві, так і з боротьбою опозиційних сил проти існуючого режиму, що має на меті зміну економічного чи політичного устрою своєї країни. Внутрішньодержавний тероризм характерний лише для певної країни і не виходить за її територіальні межі. Зародження такого виду тероризму історично пов'язано з Великою французькою революцією.

Транснаціональна (міжнародна терористична діяльність) визначається державним департаментом США як «тероризм, що зачіпає громадян і території більше, ніж однієї країни» [15]. Терористична діяльність стає міжнародною, підкреслює Л. Моджорян, коли:

- як терорист, так і його жертви є громадянами однієї держави чи різних держав, але злочин учинено за межами цих держав;
- терористичний акт спрямований проти осіб, захищених міжнародним правом;
- підготовка до терористичного акту провадиться в одній державі, а здійснюється в іншій;
- учинивши терористичний акт в одній державі, терорист переховується в іншій, відтак постає питання про його екстрадицію.

З погляду належності суб'єктів терористичної діяльності до державної влади, тероризм поділяється на державний і недержавний. Різниця між ними полягає в тому, що державний терор є відкритим насильством із боку панівної еліти, що спирається на силу державних інститутів.

З точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності, тероризм може бути етнічний і релігійний.

Суб'єктами етнічного тероризму є групи, чий статус визначається етнічною належністю. Цей різновид тероризму є прагненням до зміни форми державного устрою,

державотворення чи досягнення часткових змін у становищі відповідних етнічних груп.

Учасникам релігійної терористичної діяльності є терористичні організації, об'єднані належністю до однієї конфесії. Однією з причин виникнення терористичної діяльності на релігійному ґрунті є фундаменталізм, притаманний у різних формах усім світовим релігіям. Як свідчать дослідження, терористична діяльність на релігійній основі виникає у випадку дискримінації певної релігійної групи.

За соціально-політичною спрямованістю розрізняють ліву і праву терористичну діяльність.

Ліва терористична діяльність орієнтується на різні ліві соціально-політичні доктрини (марксизм, лєнінізм, троцькізм, анархізм, маоїзм тощо). Мішенню для лівих терористів стають представники панівної політичної еліти, державні чиновники, співробітники органів безпеки, банкіри, бізнесмени, незалежні фахівці (економісти, юристи, журналісти), що співпрацюють з урядом, функціонери проурядових політичних партій.

Права терористична діяльність орієнтується на традиційні для нації політичні доктрини й цінності. Мішенню для нього є, насамперед, ліві та ліберальні політики й активісти профспілкового руху. Праві терористи рідше створюють спеціалізовані бойові організації, намагаючись діяти у вигляді секретних бойових груп легальних організацій праворадикального характеру.

Політична терористична діяльність має власну класифікацію. За ідеологічними орієнтаціями виокремлюють праву (неофашистську, правоавторитарну) і ліву (революційну, анархістську, троцькістську тощо) терористичну діяльність.

За цілями, які переслідують політичні терористи, розрізняють терористичну діяльність: а) раціональну; б) ідеологічну; в) релігійну.

Основними методами політичної терористичної діяльності є: а) вбивства політичних, державних, громадських лідерів; б) викрадення, погрози, шантаж; в) вибухи у громадських місцях; г) захоплення приміщень, організацій, установ; д) захоплення заложників; е) провокування збройних зіткнень тощо.

За способами впливу на об'єкт терористичну діяльність можна поділити на демонстративну та інструментальну.

Демонстративна терористична діяльність має на меті привернути увагу до якоїсь проблеми (наприклад екологічної: будівництво АЕС, захист довкілля, зберігання хімічних і ядерних відходів тощо), драматизувати її, викликати насамперед емоційну реакцію у політичних опонентів, які виступають як об'єкт терористичних актів [7].

Суб'єкти інструментальної терористичної діяльності вважають психологічний ефект своїх дій побічним, другорядним. Його прихильники прагнуть досягнення суто реальних змін у владних відносинах. Це відбувається шляхом заподіяння фізичної шкоди політичним опонентам, а також іншим ні в чому не винним людям.

За засобами, що використовуються в ході терористичних актів, можна виокремити терористичну діяльність із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), а також терористичну діяльність із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо) [14].

Усе викладене дозволяє зробити висновок про те, що криміналістична протидія злочинам пов'язаним з терористичною діяльністю — це заходи, спрямовані на безпосереднє виявлення, розслідування, та запобігання, здійснювані з використанням

криміналістичних сил, засобів і методів, а також діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин терористичної діяльності, сприятливих умов, явищ і процесів, що спричиняють зростання злочинності в цілому, що здійснюється уповноваженими на те підрозділами правоохоронних органів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багрій-Шахматов Л.В., та ін. Постатейний науково-практичний коментар до Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Серія «Закон і коментар» / Л.В. Багрій-Шахматов, С.І. Бердяга. — К.: Юстиніан, 2006. — 488 с.
2. Васильев А. Деньги для террористов : [каналы финансирования международного терроризма] / А. Васильев // Азия и Африка сегодня. — 2003. — № 8. — С. 2–6.
3. Витюк В.В. та ін. «Левый» терроризм на Западе: история и современность / В.В. Витюк, С.А. Эфиоров. — М., 1987. — С. 237 — 239.
4. Горский Д.П. Научные термины: новые аспекты анализа / Д.П. Горский // Логика научного познания. — М.: Наука, 1987. — С. 179-182.
5. Кабанов П.А. К вопросу о понятии тоталитарной преступности в Советском государстве / П.А. Кабанов // Следователь. — 1998. — № 5. — С. 61-63.
6. Карпец И.И. Преступления международного характера / И.И. Карпец. — М.: Юр. лит., 1979. — С. 64 -98.
7. Косачев К. Международное право в борьбе с ядерным терроризмом : [преступления, связанные с ядерным терроризмом и международные договоры] / К. Косачев // Международная жизнь. — 2003. — № 9 / 10. — С. 157-171.
8. Кузьмин А.Н. Предупреждение оперативно-розыскными мерами корыстных преступлений, совершаемых в системе торговли промышленными товарами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Н. Кузьмин. — М.: МВШМ МВД СССР, 1984. — 19с.
9. Ліпкан В.А. Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база / В.А. Ліпкан. — К.: КНТ, 2007. — 248 с.
10. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України / В.А. Ліпкан. — К.: Знання, 2000. — 184 с.
11. Ліпкан В.А. Тероризм: юрериядична дефініція та зміст / В.А. Ліпкан // Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», Антитерористичний центр при СБ України, Одеська національна юридична академія, Тероризм і боротьба з ним. — Київ, 2000. — Том 19. — С. 224 — 231.
12. Кивалов С.В. Международно-правовые принципы борьбы с терроризмом / С.В. Кивалов // Актуальные проблемы держави та права. Збірник наукових праць. — Вип. 8. — Одеса: Юридична література, 2000. — С. 3 — 8.
13. Половко О.О. Політичний тероризм: соціально-психологічний аспект дослідження / О.О. Половко // Політологічний вісник. — К., 2003. — № 13. — С. 168-174.
14. Сельцовский П.А. Разновидности и формы терроризма в современных условиях / П.А. Сельцовский // Социально-гуманитарные знания. — 2003. — С. 301-307
15. Юрьев А. Меры противодействия биотерроризму: [опыт США] / А. Юрьев // Зарубежное военное обозрение. — 2001. — № 12. — С. 20-21.
16. Rosen S.J. Measures against International terrorism / S.J.Rosen, R.Frank // International Terrorism & World Security. — L., 1975.

